

IRENEUSZ SADURSKI

BURMISTRZOWIE MIAST PRYWATNYCH
WOJEWÓDZTWA (GUBERNI) LUBELSKIEGO
W LATACH 1815-1867

Badana przez nas zbiorowość urzędnicza – burmistrzowie miast prywatnych – w województwie (guberni) lubelskim wynosiła łącznie 225 osób. W miarę pełne informacje, oparte na dostępnych w Archiwum Państwowym w Lublinie archiwaliach, posiadamy w opracowanej przez nas kartotece dla 173 osób. Na wstępie trzeba postawić pytanie: jakie warunki musiała spełnić osoba, aby mogła zostać urzędnikiem? Przede wszystkim powinna mieć odpowiednie wykształcenie i złożyć stosowny do obejmowanego stanowiska egzamin przed komisją wojewódzką¹. Na podstawie akt personalnych burmistrzów województwa (guberni) lubelskiego możemy stwierdzić, że około 10% burmistrzów złożyło wymagany prawem egzamin, głównie w konstytucyjnym Królestwie Polskim. System egzaminów obowiązywał nieprzerwanie do 1859 r. i dotyczył wszystkich urzędników. W praktyce jednak nie było to respektowane, co w pełni potwierdzają nasze badania. W przebadanych przez nas stanach służby burmistrzów natrafiliśmy tylko na jeden zachowany protokół egzaminu burmistrzowskiego Piotra Siennickiego z dnia 30 stycznia 1833 r.²

W okresie Księstwa Warszawskiego władze miejskie uległy reorganizacji na wzór francuski. Model z Księstwa obowiązywał również bez zmian w Kró-

Dr IRENEUSZ SADURSKI – nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie w IX Liceum Ogólnokształcącym im. M. Kopernika w Lublinie; adres do korespondencji: ul. Struga 6, 20-709 Lublin, tel. (081) 444-73-45.

¹ *Historia państwa i prawa*, red. J. Bardach i M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1981, s. 364.

² Archiwum Państwowe w Lublinie, Komisja Województwa Lubelskiego, sygn. 1672, akta osobowe Piotra Siennickiego.

leństwie Polskim³. Artykuł 83 konstytucji z 1815 r. stwierdzał, że w każdym województwie najwyższą władzą będzie Komisja Wojewódzka. Była to władza kolegialna z prezesem i komisarzami stojącymi na czele wydziałów. Zadaniem Komisji było wykonywanie poleceń rządowych. Komisjom wojewódzkim podlegali komisarze obwodowi. Strukturę administracyjną władz w latach 1815-1867 przedstawia wykres 1. W Królestwie Polskim na czele władz miejskich (urzędu municypalnego 5 większych miast, jak np. wojewódzkich – Warszawy, Lublina, Kalisza, Sandomierza) stał prezydent, który podlegał bezpośrednio komisji wojewódzkiej do 1837 r., a następnie Rządowi Gubernialnemu. Żadnym zmianom przez cały omawiany okres nie uległ urząd burmistrza. Artykuł 69 rozporządzenia namiestnika Królestwa Polskiego z 3 II 1816 r. określał organizację władz miejskich, podobnie jak to miało miejsce w Księstwie Warszawskim. Na czele stał burmistrz z ławnikami mianowanymi przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych na wniosek Komisji Województwa Lubelskiego. Ławników mogło być od dwóch do czterech. Na mocy tego postanowienia pełnić mieli oni obowiązki kasjerów i sekretarzy miejskich. W praktyce na terenie miast prywatnych w województwie lubelskim, jak wynika z akt osobowych burmistrzów, nie miało to częstego zastosowania. Ławnicy z powodu braku odpowiednich funduszy pełnili swoje funkcje honorowo, będąc organem pomocniczym⁴. Zmiany administracyjne w 1842 r. w Królestwie Polskim spowodowały, że po zniesieniu komisarzy obwodowych burmistrz podlegał naczelnikowi powiatu⁵. W 1842 r. dotychczasowe urzędy municypalne przemianowano na magistraty. Ukaz ten nie wprowadził żadnych zmian co do kompetencji władz miejskich, ani też różnic między organizacją magistratów w miastach rządowych i prywatnych⁶.

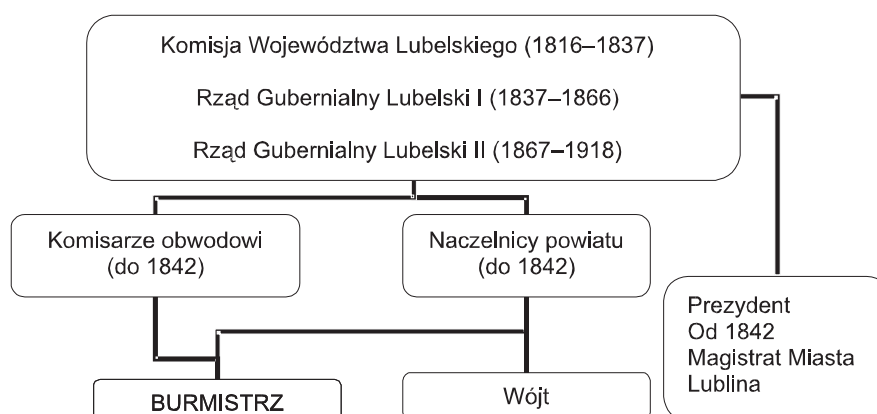
³ H. K a l l a s, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami i praktyką*, Toruń 1970, s. 147-149; por. *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. I-II, red. M. Kallas, Warszawa 1990.

⁴ T. M e n c e l, *Organizacja i działalność administracji miejskiej w Lublinie w latach 1809-1866*, „Rocznik Lubelski”, 4(1961), s. 61 nn.; R. O r ł o w s k i, J. S z a f l i k, *Dzieje miasta Łukowa*, Lublin 1962, s. 85-90.

⁵ T. M e n c e l, *Między powstaniem 1831-1864*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. I, red. t e n ż e, Warszawa 1974, s. 559.

⁶ Tamże.

Wykres 1. Struktura władz administracyjnych

Zakres kompetencji burmistrza w Królestwie Polskim był bardzo rozległy⁷. Ilustruje to załączona tabela. Wynika z niej, że obowiązki burmistrza dotyczyły trzech dziedzin: administracyjnej, policyjnej i skarbowej, przy czym czasami niektóre działy dotyczące realizacji nakładały się na siebie. Do zakresu obowiązków administracyjnych burmistrza należało czuwanie nad własnością miejską i zarządzanie nią, przedstawianie budżetów (etatu) miasta do zatwierdzenia oraz prowadzenie corocznych spisów ewidencji ludności, zasiewów, zbiorów, bydła i tym podobnych. Burmistrz dokonywał też rozkładu i poboru podatków państwowych. Jemu też powierzono dozorowanie robót publicznych, rozkładanie ciężarów w gminie na utrzymanie w należytym porządku dróg i mostów oraz „narzędzi ogniowych”. Do zakresu jego obowiązków należało również przeprowadzenie poboru rekruta, organizowanie kwaterek dla wojska oraz wydawanie zaświadczeń i paszportów. Często też burmistrz w miasteczkach prywatnych pełnił jeszcze funkcję wójta okolicznej gminy, sekretarza rady opiekuńczej i ekonoma szpitala. Był także, i to wcale nie sporadycznie, ekspedytorem poczty, a nawet leśniczym lasów miejskich. Do zakresu jego obowiązków należała również funkcja kwatermistrza i udział w komisji poborowej, a ponadto sprawy komunalne, szkolne i wyznaniowe. Burmistrz pełnił także nadzór nad lazaretem miejskim, więzieniem oraz urzędem budowniczym. Sprawował również kontrolę nad handlem towarami miejskimi przestrzegając, aby sprzedaż ich odbywała się zgodnie z obowiązującymi

⁷ A. O k o l s k i, *Wykład prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, t. II, Warszawa 1880, s. 322-325; *Historia państwa i prawa*, s. 358-362.

mi miarami i wagami tzw. nowopolskimi. Do jego kompetencji należało także zabezpieczenie pozostałości spadkowych oraz pełnienie funkcji urzędnika stanu cywilnego. Zwoływane pod przewodnictwem burmistrza rady familijne razem z nim decydowały o formie opieki nad nieletnimi sierotami⁸.

Na mocy wspomnianego już postanowienia namiestnika i kodeksu karzącego z 1818 r. burmistrz był także sędzią spraw policyjno-karnych. Z chwilą wejścia w życie ustawy dotyczącej cenzury w Królestwie Polskim w 1816 r., do zakresu jego obowiązków doszła kontrola zgromadzeń i stowarzyszeń. Do zakresu obowiązków policyjnych należało czuwanie nad bezpieczeństwem i porządkiem utrzymania sekcji transportowych i aresztu, zapobieganie włóczęgostwu oraz pełnienie funkcji kontrolera pasa granicznego. Nadto burmistrz pełnił jeszcze obowiązki sędziego policji prostej w miasteczkach, gdzie nie było sądów pokoju. On też podejmował decyzje w zakresie prostej egzekucji administracyjnej i policyjnej. W ramach tych obowiązków mieściła się również władza sądowa. Burmistrz mógł więc sądzić i skazywać obwinionych o „przewinienia policyjne”. Po wprowadzeniu od 1847 r. Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych skazywał za przekroczenia mniejszej wagi⁹.

Tabela. Zakres obowiązków służbowych burmistrzów miast prywatnych

Lp.	Zakres obowiązków burmistrza	Funkcje		
		administracyjna	policyjna	skarbowa
1.	czuwanie nad własnością miejską	+	-	-
2.	przedstawianie budżetu miasta	+	-	+
3.	prowadzenie spisów i ewidencji zbiorów bydła i ludności	+	-	-
4.	dokonywanie rozkładu i poboru podatków państwowych	+	-	-
5.	dozorowanie robót publicznych	+	-	-
6.	rozkład ciężarów miejskich w gminie (utrzymanie dróg i mostów, sprzęt gaśniczy)	+	-	-
7.	przeprowadzenie poboru rekruta	+	-	-
8.	organizowanie kwaterunku dla wojska	+	-	-
9.	wydawanie zaświadczeń dla wojska	+	-	-
10.	wydawanie zaświadczeń i paszportów	+	-	-
11.	wójt gminy	+	-	-
12.	sekretarz rady opiekuńczej	+	-	-
13.	ekonom szpitala	+	-	-
14.	ekspedytor poczty	+	-	-

⁸ *Historia państwa i prawa*, s. 501.

⁹ Tamże, s. 358-360.

15.	leśniczy lasów miejskich	+	-	-
16.	kwatermistrz komisji	+	-	-
17.	lazaret miejski	+	-	-
18.	kontrola nad handlem	+	-	-
19.	zabezpieczenie pozostałości spadkowych	+	-	-
20.	urzędnik stanu cywilnego	+	-	-
21.	opieka nad sierotami	+	-	-
22.	sędzia spraw policyjno-karnych	-	+	-
23.	kontrola zgromadzeń i stowarzyszeń	-	+	-
24.	bezpieczeństwo i porządek	-	+	-
25.	utrzymanie sekcji transportowych i aresztu	-	+	-
26.	zapobieganie włóczęgostwu	-	+	-
27.	kontroler pasa granicznego	-	+	-
28.	sędzia policji prostej	-	+	-
29.	ławnik – kasjer	-	-	+
30.	kontroler handlowy	-	-	+

Na podstawie akt personalnych urzędników stwierdzamy, że bardzo często burmistrz łączył w swoim ręku dodatkowo dwie lub jedną funkcję urzędniczą. Najczęściej, jak widać z akt, były to obowiązki kontrolera handlowego. W aktach burmistrzów spotykamy 27 takich wypadków¹⁰. Bywało też i tak, że obok funkcji kontrolera handlu, burmistrz w tym samym mieście, gdzie nie było oddzielnego kasjera, pełnił obowiązki tego urzędnika, składając przez

¹⁰ Archiwum Państwowe w Lublinie, Komisja Województwa Lubelskiego, sygn. 823, akta osobowe Michała Cwiertniewskiego; APL, KWL, sygn. 916, akta osobowe Jana Dytra; APL, RGL, sygn. 404, akta osobowe Ludwika Dorsztejna; APL, KWL, sygn. 1017, akta osobowe Andrzeja Górskiego; APL, KWL, sygn. 991, akta osobowe Grzegorza Grabowieckiego; APL, Rząd Gubernialny Lubelski I, sygn. 527, akta osobowe Wincentego Gorazdowskiego; APL, RGL I, sygn. 646, akta osobowe Jana Huskowskiego; APL, KWL, sygn. 1085, akta osobowe Macieja Jaszowskiego; APL, KWL, sygn. 1095, akta osobowe Józefa Jounga; APL, RGL I, sygn. 728, akta osobowe Leona Karpińskiego; APL, KWL, sygn. 1186, akta osobowe Józefa Kossowskiego; APL, KWL, sygn. 1212, akta osobowe Ignacego Kraczkiewicza; APL, KWL, sygn. 1276, akta osobowe Karola Latermana; APL, KWL, sygn. 1312 Stanisława Marcina Lipko; APL, KWL, sygn. 1330, akta osobowe Wawrzyńca Łuczyckiego; APL, RGL I, sygn. 1118, akta osobowe Dominika Łukaszewicza; APL, RGL I, sygn. 1234, akta osobowe Kazimierza Mikulicza; APL, KWL, sygn. 1361, akta osobowe Antoniego Makowskiego; APL, KWL, sygn. 1507, akta osobowe Pawła Piecewicza; APL, KWL, sygn. 1632, akta osobowe Antoniego Rudzińskiego; APL, RGL I, sygn. 1708, akta osobowe Andrzeja Sikorskiego; APL, RGL I, sygn. 1674, akta osobowe Adama Schybillego; APL, KWL, sygn. 1861, akta osobowe Tadeusza Turckiego; APL, RGL I, sygn. 744, akta osobowe Jana Turkiewicza; APL, KWL, sygn. 1910, akta osobowe Romualda Wilczyńskiego; APL, KWL, sygn. 1883, akta osobowe Adama Walczyńskiego; APL, KWL, sygn. 1519, akta osobowe Ignacego Piątasiańskiego.

prawo wymaganą kaucję oraz był ekspedytorem dochodów konsumpcyjnych. Natomiast zaledwie 4 burmistrzów pełniło funkcję kontrolera handlu również z chwilą objęcia posady urzędniczej w innym mieście. Rzadziej obejmował obowiązki *exsaktora* i kontrolera urzędu skarbowego¹¹. Tak szeroki zakres uprawnień powodował, iż burmistrz sam podejmował decyzje dotyczące dobra miasta lub też jego funduszków, a w przypadku rozkładu ciężarów publicznych zobowiązywał się odbyć naradę z radnymi lub ławnikami. O niemożności wprowadzenia w życie wszystkich nadsyłanych zarządzeń urzędowych świadczy pismo Komisji Województwa Lubelskiego z marca 1841 r., w którym stwierdzono, że „[...] w niektórych urzędach nasze polecenia wypełniane są opieszale i stają się przyczyną bałaganu administracyjnego”. Również burmistrzowie skarżyli się na warunki urzędowania, trudności przy załatwianiu spraw, zwłaszcza że stosunki panujące pomiędzy nimi jako zwierzchnikami urzędu miejskiego a właścicielem miasta, czy jego mieszkańcami, bywały nie zawsze dogodne do spełnienia tego rodzaju funkcji. Najbardziej sugestywny i zarazem gorzki w samym stwierdzeniu obraz realiów pracy urzędniczej w miastach prywatnych został przedstawiony w 1836 r. przez burmistrza Bernarda Zienkowicza i przekazany w liście do namiestnika Iwana Paskiewicza:

Nie ma bardziej niespokojnego urzędowania jak burmistrzów. Chcąc zrobić dobrze jednym, trzeba narazić się drugim, Dziedzic, mieszkańcy i rząd są jakby trzy oddzielne partie, których interesa są zawsze ze sobą w sprzeczności i w ciągłej pozostają walce. Sprzyjać jednym jest to obrazić drugich, a biedny burmistrz jest zawsze, jak to mówią między młotem a kowadłem.

Tak rozległe, jak widać, uprawnienia burmistrza, gdy często był jedynym urzędnikiem w mieście, (ze względów oszczędnościowych łączył wiele stanowisk) powodowały, że nie był w stanie wykonać wszystkich czynności w terminie. Dochodziło przy tym często do zatargów z ludnością miasta. Najczęściej miało to miejsce przy ściąganiu podatków i poborze wojskowym, kiedy pod naciskiem właścicieli burmistrzowie pozbywali się z miast „elementu trudnego” oraz „burzycieli”, jak określano tych ludzi w źródłach z tego okresu. Warto zwrócić uwagę na fakt, że kary policyjne i zyski przy ściąganiu podatków czyniły urząd burmistrza w wielu wypadkach zajęciem dochodowym. Nisko opłacani ze składek mieszkańców burmistrzowie często dopuszczali się nadużyć na szkodę kasy miejskiej. Pochodzili przecież z nominacji,

¹¹ APL, KWL, sygn. 1528, akta osobowe Feliksa Plucińskiego; APL, RGL I, sygn. 2293, akta osobowe Bernarda Zienkowicza; APL, RGL I, sygn. 1655, akta osobowe Józefa Sajkiewicza; APL, RGL I, sygn. 899, akta osobowe Franciszka Kossowskiego.

dlatego nie czuli się mocniej związani z miastem. Wielu z nich, dla których stanowisko to było szczeblem w osiągnięciu kariery urzędniczej, z reguły traktowało swój urząd przejściowo¹².

Postawić trzeba generalne pytanie, czy burmistrz mógł i był w stanie podołać tym wszystkim, rozległym przecież obowiązkom, jakie zostały na niego nałożone postanowieniem Namiestnika Królewskiego? Odpowiedź na to pytanie jest niezmiernie trudna. Można jednak na podstawie przeprowadzonych przez nas badań na materiale źródłowym w odniesieniu do województwa (guberni) lubelskiego stwierdzić, że tylko nielicznym burmistrzom udało się w pełni zrealizować postawione przed nimi zadania. Angażowanie burmistrzów na stanowiska administracyjne w miastach prywatnych należało do obowiązków właścicieli, czyli dziedziców oraz władz wojewódzkich, reprezentowanych przez Komisję Wojewódzką z prezesem na czele. W procesie angażowania burmistrza należy wyróżnić kilka etapów. W chwili zaistnienia wakansu fakt ten podawano do publicznej wiadomości w danym mieście. Osoby zainteresowane objęciem tej posady przysyłały podanie do właściciela miasta z prośbą o zatrudnienie na stanowisku burmistrza. Gdy zgłosiło się kilku kandydatów dziedzic wybierał spośród nich osobę, której pragnął powierzyć ten urząd. Chętnie widziane były osoby z przeszłością urzędniczą¹³. Dziedzice w zamian za deklarowane składki rościli sobie pretensje do wpływu na obsadzenie urzędu burmistrza, co, podobnie jak za czasów Księstwa Warszawskiego, wywoływało sprzeciw mieszczan. Niektórzy dziedzice sami chcieli być burmistrzami, jak np. w 1819 r. dziedzic Piask Suchodolski. Przez cały czas istnienia Księstwa dziedzice nie piastowali w miastach prywatnych województwa lubelskiego stanowisk burmistrzów¹⁴.

Prawo zgłaszania kandydatów na stanowisko burmistrza mieli mieszkańcy miasta. Praktyka ta jednak, co potwierdzają nasze badania, nie zawsze była stosowana¹⁵. Prawo zgłaszania kandydatów przysługiwało także władzom wojewódzkim, ale tylko w tym wypadku, gdy dziedzic nie dotrzymał ustano-

¹² M e n c e l, *Między powstaniami*, s. 601.

¹³ APL, KWL, sygn. 1090 Akta osobowe Antoniego Jeruzalskiego.

¹⁴ J. M a r k i e w i c z, J. R e d e r, J. M a z u r k i e w i c z, *Miasta prywatne i ich dziedzice w XIX wieku (do ukazów uwłaszczeniowych)*, „Annales UMCS” sec. G. 1(1954), s. 163.

¹⁵ APL, RGL, sygn. 324, akta osobowe Pawła Czynki. Potwierdzeniem tego jest „Deklaracja” przedłożona 11 IX 1861 r. przez mieszkańców Szczebrzeszyna, Rządowi Gubernialnemu Lubelskiemu. W „Deklaracji” mieszkańcy piszą, iż „[...] żądaniem jest naszym, aby tenże wymieniony Czynka [uprzednio burmistrz Frampola – I. S.] jako posiadający nasze zaufanie na posadzie burmistrza Szczebrzeszyna był zainstalowany [...]. W dowód czego jako życzenia ogółu miasta mieszkańcy podpisują”.

wionego dwumiesięcznego terminu, w czasie którego nie zgłosił kandydatów na burmistrza. W takiej sytuacji władze wojewódzkie mianowały burmistrza z pominięciem właściciela miasta¹⁶. Kandydaci starający się o posadę burmistrza różnymi drogami szukali protekcji. W aktach burmistrzów niekiedy natrafiamy na jej ślady. Obok listów polecających od właścicieli miast, spotykamy także listy polecające z kręgów wpływowych osób w województwie, a także ze sfer urzędniczych Komisji Wojewódzkiej. W listach popierających podnoszono przede wszystkim zalety kandydata. I tak np. dziedzic miasta Końskowoli, książę Adam Czartoryski popierał kandydaturę Aleksandra Połtawskiego na stanowisko burmistrza, dzięki czemu kandydat otrzymał tę posadę¹⁷. Dziedzic Lubartowa „życzy sobie, aby na wspomniany urząd” [burmistrza – I. S.] przeznaczony był burmistrz Urzędowa Antoni Jeruzelski. Komisja Wojewódzka przychyliła się do tego wniosku¹⁸. Zgodnie z obowiązującymi wymaganiami formalnymi, dokumenty osoby proponowanej na stanowisko burmistrza właściciel miasta przesyłał do Komisji Województwa Lubelskiego. Były nimi: metryka urodzenia i chrztu, świadectwo ukończenia szkół lub patent wojskowy, w którym były informacje dotyczące wykształcenia, czasem też zaświadczenie o posiadanym majątku, a niekiedy i dyplomy szlacheckie, potwierdzające pochodzenie szlacheckie. Dołączane było czasami zaświadczenie o egzaminie administracyjnym oraz dokument stwierdzający, że dana osoba jest mieszkańcem Królestwa Polskiego. Jednym z ostatnich załączników było świadectwo sądu poprawczego. Po urzędowym zniesieniu wolnomularstwa w Królestwie Polskim po 1821 r. władze żądały jeszcze pisemnej deklaracji o nienależeniu do tajnych towarzystw, po 1831 r. również oświadczenia o nieuczestniczeniu w „buncie”¹⁹.

Komisja Wojewódzka po zapoznaniu się z dokumentacją kandydata przysyłała papiery do zatwierdzenia władzom Królestwa Polskiego. Artykuł 41 konstytucji z 27 XI 1815 r. zastrzegł na rzecz panującego prawo mianowania wszystkich urzędników administracyjnych. Dekret z 3 V 1816 r. upoważniał tymczasowo namiestnika do mianowania na wakujące urzędy administracyjne osób umieszczanych na listach kandydatów, odpowiadających wymaganym prawnie warunkom. Statut organiczny, ogłoszony 26 II 1832 r., przelewał prawo nominacji urzędników na namiestnika Królestwa Iwana Paskiewicza i Radę

¹⁶ Zob. akta osobowe burmistrzów. Spotykamy również informacje, że ustępujący burmistrz proponował swojego syna na to stanowisko. Zob. akta osobowe Mikołaja Tomaszowskiego, APL, RGL I, sygn. 1964.

¹⁷ APL, KWL, sygn. 1097, akta osobowe Józefa Juczewskiego.

¹⁸ APL, KWL, sygn. 1091, akta osobowe Antoniego Jeruzalskiego.

¹⁹ APL, RGL I, sygn. 2281, akta osobowe Juliana Zielińskiego.

Administracyjną²⁰. W przypadku śmierci, choroby lub nieobecności namiestnika Królestwa władza namiestnika przechodziła czasowo na „starszego z członków Rady Administracyjnej”, Uprawnienia władz wojewódzkich w związku ze stanem wojennym w 1833 r. zostały ograniczone do minimum, a wszelkie decyzje po 1831 r. znalazły się w gestii Naczelnika Wojennego województwa lubelskiego gen. J. Hurko. Faktycznie w ciągu kilku lat po powstaniu listopadowym decyzje te zależały wyłącznie od niego. Po 1842 r. kompetencje dawnych komisji wojewódzkich znalazły się w gestii rządu gubernialnego²¹.

Przy mianowaniu burmistrza władze żądały wykonania następujących czynności:

1. złożenia przysięgi na wierność służby i złożenia podpisu pod jej rotą,
2. złożenia deklaracji stwierdzającej, że ubiegający się na urząd nie należy, ani nie będzie należeć, do żadnych towarzystw tajnych,
3. sporządzenia protokołu „instalacji”, czyli wprowadzenia na urząd osoby, z określeniem na piśmie zakresu obowiązków urzędowych kandydata.

Protokół powinien zawierać też informację o wykonanej przysiędze, po podpisaniu której kandydat obejmował stanowisko burmistrza w mieście prywatnym. Ostatnią formalnością, której musiał dokonać, było wpłacenie kaucji do kasy miejskiej. Nie zawsze jednak postulat ten był przestrzegany rygorystycznie. Dopiero po spełnieniu wymaganych formalności powstawał stosunek prawny między burmistrzem-właścicielem miasta i państwem, poprzez nominację z jednej strony i przez przyjęcie urzędu z drugiej. Od tego momentu funkcja burmistrza miała charakter urzędowy i publiczny. Burmistrz stawał się tym samym przedstawicielem władzy i państwa w mieście²².

Na podstawie materiałów źródłowych możemy stwierdzić, że w obsadzie urzędu burmistrza w miastach prywatnych województwa lubelskiego, w oma-

²⁰ Statut Organiczny dla Królestwa Polskiego z 26 II 1832 r., w: *Konstytucje polskie*, s. 137 (art. 22); J. S k a r b e k, *Straty materialne w czasie powstania listopadowego w województwie lubelskim (1831-1832)*, s. 328. „W początkach lipca 1831 roku zlikwidowano w województwie ostatecznie fikcyjną samodzielność administracji cywilnej pracującej na rzecz Rosjan. Z rozkazu Rudigera, dowódcy wojsk rosyjskich „prezdującym w Komisji w celu uskutecznienia żądań działającej armii” – z szerokimi uprawnieniami czyniącymi go faktycznym kierownikiem i naczelnikiem wojennym został gen. mjr Kuźmin. Wprowadzono w województwie stan wojenny, który uchylono w 1833 r. Od listopada 1831 r. władzy wojskowej w województwie, na czele której stał gen. Hurko podporządkowana została administracja cywilna.

²¹ Zob. T. M e n c e l, *Stan tymczasowy w województwie lubelskim 1831-1833*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, sectio A, vol. 3/4(1964); A. S z c z e r b a t o w, *Rządy Paskiewicza w Królestwie Polskim (1832-1847)*, Warszawa 1900, s. 22 i nn.

²² O k o l s k i, dz. cyt., s. 365-366.

wianym przez nas okresie, prawie w ogóle nie występują przerwy i dłuższe wakanse. Ilustruje to wykres 2.

Sporadycznie, i to w niektórych miastach, jak np. w Józefowie nad Wisłą, Firleju, Czemiernikach i Krasnobrodzie, spotykamy kilkuletnie i nie tak znów długie okresy, kiedy było brak burmistrza. Tylko Wojśławice, jak widać z długoletnim wakaniem urzędu, należą do wyjątku. Niewykluczone, że w tym wypadku spowodowane jest to brakiem źródeł, które niestety się nie zachowały. Inne bowiem źródła nie wspominają o likwidacji urzędu burmistrza w tym mieście. Za to dość często w miastach prywatnych województwa lubelskiego odnotowujemy roczne lub dwuletnie wakanse w okresie powstania listopadowego i styczniowego. Skłania nas to do postawienia hipotezy, że spowodowane to być mogło zaangażowaniem burmistrzów w powstanie, porzuceniem miejsca pracy lub też represjami ze strony Rosjan w toku działań partyzantki. Wiadomo bowiem²³, że teren Lubelszczyzny był obszarem intensywnych działań powstańczych, szczególnie wzdłuż granicy z Galicją. Wiemy też, że Rosjanie w toku powstania usuwali burmistrzów, często ich aresztując i wywożąc²⁴. Jest to ważny problem, który powinien być przebadany nie tylko w skali województwa lubelskiego, ale i w odniesieniu do całego Królestwa Polskiego. Znany nam jest wypadek egzekucji burmistrza dokonany na osobie Franciszka Dembińskiego, burmistrza Rejowca (od 9 V 1849 do 20 V 1860 roku) oraz Łysobyk (od 20 V 1860 do 8 XI 1863 roku). Uprowadzony przez powstańców styczniowych, został powieszony 8 XI 1863 roku²⁵.

²³ Burmistrz Żółkiewki został rozstrzelany przez Rosjan 23 VII 1831 r. H. B u d z i a r e k, *Życie codzienne na prowincji w dobie powstania listopadowego na przykładzie Lublina*, „Novum” 10-11(1980), s. 104; APL, Akta osobowe burmistrzów; por. J. T o m c z y k, *Materiały źródłowe do dziejów powstania styczniowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie*, „Archeion” 40(1964) s. 43-55; M. Z a k r z e w s k a - D u b a s o w a, *Źródła archiwalne do dziejów walk o wyzwolenie narodowe i społeczne na Lubelszczyźnie w XIX-XX wieku*, „Archeion” 24(1955), s. 212-214.

²⁴ S k a r b e k, *Straty materialne*, s. 326-327. Omawia weryfikację urzędników z punktu widzenia lojalności wobec władz rosyjskich w 1831 r. Píše, że czystka „[...] objęła urzędników zaangażowanych w powstanie, których usuwano lub degradowano na niższe stanowiska na podstawie oskarżeń wszelkiego rodzaju informacji i donosów [...]”. Między innymi usunięci zostali ze swoich stanowisk burmistrzowie: Zamościa – Paweł Przybyszewski, Janowa – Antoni Gusk, Bychawy – Jan Żyrzyński; Z a k r z e w s k a - D u b a s o w a, *Źródła archiwalne do dziejów*, s. 212-214.

²⁵ APL, RGL, sygn. 356, 357, akta osobowe Franciszka Dembińskiego. Według ogłoszenia podanego przez „Dziennik Warszawski” sprawcami zabójstwa byli Romuald Turkowski (właściciel części wsi Trzechoty), Janusz Tabacznik – rzecznik i Jan Taczyński właściciele nieruchomości, obaj z Łysobyk, pozostający pod sądem wojennym w Twierdzy Iwanogród. Wspólnikami tej zbrodni byli Władysław i Jan Taszkowscy również właściciele nieruchomości.

Wykres 2. Obsada urzędu burmistrza w miastach prywatnych województwa (guberni) lubelskiego w latach 1815-1867

Trudno sobie wyobrazić, aby w okresie od 1815 r. do początków lat dwudziestych urząd burmistrza, co widać z wykresu, nie był obsadzony w województwie lubelskim. W Archiwum Państwowym w Lublinie na skutek pożaru gmachu Komisji Wojewódzkiej 6 III 1829 r. nie zachowały się jednak akta osobowe dotyczące burmistrzów. Nie udało się zrekonstruować danych dla tego okresu poprzez *Kalendarzyki polityczne*²⁶. Pełne wykazy burmistrzów, według województw, zamieszczone są w nich dopiero od lat dwudziestych. Odpowiedź na powyższe pytanie i uzupełnienia mieliśmy nadzieję znaleźć w ukazujących się od 1815 r. „Dziennikach Urzędowych Województwa Lubelskiego” organie Komisji Wojewódzkiej. Podjęte tam poszukiwania (lata 1815-1822) zakończyły się niepowodzeniem z braku informacji na ten temat. Fakt, że urząd burmistrza (co widać na wykresie), prawie w 75% miast prywatnych województwa lubelskiego nie był obsadzony w latach 1815-1822, nasuwa spostrzeżenie, że spowodowane to jest niezachowaniem źródeł. Można chyba postawić ostrożną hipotezę, że urzędy w tych miastach miały w tym okresie obsadę personalną. Pełna odpowiedź na to pytanie możliwa jest dopiero po przeprowadzeniu kwerendy w zespole Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, znajdującym się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Znajdują się tam bardzo dobrze zachowane akta miast Królestwa Polskiego od 1816 r., z corocznymi szczegółowymi sprawozdaniami²⁷. Z różnych względów nie mieliśmy jednak możliwości przeprowadzenia w nich kwerendy archiwalnej.

Obowiązki każdego urzędnika wpływały z natury jego urzędu oraz z praw i postanowień administracyjnych. Burmistrz, wykonując powierzone mu obowiązki, musiał przebywać w miejscu swego urzędowania. Było to konieczne nie tylko z uwagi na obowiązki służbowe, ale także ze względu na miejscową ludność. Dlatego też burmistrz musiał być dostępny w godzinach urzędowania dla odwiedzających urząd interesantów. Bez wiedzy i zezwolenia władz zwierzchnich – Komisji Województwa Lubelskiego czy później Rządu Gubernialnego Lubelskiego – nie wolno mu było oddalać się z miejsca urzędowania. Zasady te, unormowane przepisami, obowiązywały w Królestwie Polskim. Potwierdzone zostały w 1859 r. (Artykuł 66 ustawy o służbie cywilnej). Na każdorazową przerwę w urzędowaniu urzędnik musiał uzyskać urlop udzielany mu przez władze zwierzchnie. W przeciwnym wypadku niestawienie się

²⁶ *Kalendarzyki polityczne Królestwa Polskiego*, Warszawa 1812-1825.

²⁷ Informacje uzyskane od dr. Jana Skarbka, za co składam serdeczne podziękowanie.

do pracy uznane było za wykroczenie i zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem podlegało karze²⁸.

Na podstawie danych zawartych w listach służby możemy stwierdzić, że w wypadku notorycznego niestosowania się do obowiązujących przepisów właściciele miast wnioskowali do Komisji Wojewódzkiej lub Rządu Gubernialnego Lubelskiego o odwołanie urzędnika²⁹. Do obowiązków burmistrza należy również zaliczyć noszenie przepisanego munduru urzędniczego. Wprowadzony on został w Królestwie Polskim na wzór rosyjski, po powstaniu listopadowym w ramach podjętych wówczas tendencji unifikacyjnych Królestwa Polskiego z Cesarstwem. Szczegółowe przepisy zostały zatwierdzone ukazami z 11 V 1836 z 2 VI 1855 oraz przepisami administracyjnymi z 18 IV 1855 i 8 III 1856 r. Wyróżniało to grupę urzędniczą na tle mieszkańców miasta jako reprezentantów władzy państwowej³⁰. W 1859 r. weszła w życie ustawa o tajemnicy służbowej. Artykuł 61 ustawy stwierdzał, „że wszelka powierzona tajemnica, która dotyczyła służby i dobra Jego Cesarsko-Królewskiej Mości musi być dochowana i że nie wolno udzielać żadnych informacji związanych ze służbą i wykonywaniem obowiązków w swoim urzędzie”³¹. Aby uczynić urzędnika bezstronnym w ramach wykonywanych obowiązków, ustawa (o służbie cywilnej z 1859 r.) zabraniała mu wielu czynności, by nie mógł osiągać korzyści osobistych. Nie wolno było urzędnikowi (art. 67) nabyć prywatnej lub rządowej własności, której sprzedaż następowała z urzędu. Dotyczyło to także dzierżawienia dóbr rządowych bez szczególnego zezwolenia władzy zwierzchniej. Również burmistrz nie mógł podejmować się sam lub w imieniu żony dostawy liwerunku lub jakichkolwiek innych działań gospodarczych, które nosiłyby znamiona wykorzystywania stanowiska służbowego³².

Warunki pracy burmistrzów określała w dużej mierze lokalizacja urzędu w danym mieście. Decyzja o lokalizacji urzędu w miastach prywatnych należała do właściciela miasta, przy czym władze wojewódzkie zainteresowane były tą kwestią. Dążyły one, aby urząd burmistrza zlokalizowany był o ile możliwości w centralnym punkcie miasta, łatwo dostępny dla mieszkańców.

²⁸ O k o l s k i, dz. cyt., s. 369-370.

²⁹ APL, KWL, sygn. 1097, akta osobowe Józefa Juczewskiego. Zabiegali o to także mieszkańcy miast.

³⁰ O k o l s k i, dz. cyt., s. 392; APL, KWL, sygn. 93, akta dotyczące wprowadzenia mundurów dla urzędników i oficjalistów.

³¹ O k o l s k i, dz. cyt., s. 392.

³² Tamże, s. 397-399.

Szukano na pomieszczenie urzędu, o ile pozwalały na to dochody kasy miejskiej, budynków murowanych. Z dokumentów instalacji burmistrzów znajdujących się w aktach personalnych wiemy, że na biuro wynajmowano różne lokale, zazwyczaj pomieszczenia prywatne. I tak np. biuro burmistrza znajdowało się w domu drewnianym krytym dachem, o dwóch izbach z małym przyległym ogródkiem, w którym mieściła się jeszcze szkoła elementarna z pomieszczeniem dla nauczyciela³³. W innym wypadku urząd burmistrza znajdował się w pomieszczeniu „magazynu solnego”. Przeważał jak się wydaje najem domów mieszczańskich. Znane są też wypadki, że biuro burmistrza zlokalizowane było w jego domu położonym na peryferiach miasteczka. Zazwyczaj mieściło się ono na parterze, jeżeli był to dom piętrowy, na piętrze zaś mieszkał burmistrz z rodziną. Innym przykładem może być burmistrz z miasta Wieniawy, Wojciech Staniszewski, który miał mały domek składający się z jednego pokoju i „drugiego w ziemi pod górą pobudowany i kontentował się szczupłym wynagrodzeniem, znajdując się z rodziną i kancelarią w tym skromnym zabudowaniu”³⁴.

Na podstawie zachowanych informacji w aktach burmistrzów możemy przedstawić wyposażenie urzędu burmistrza. Przy wejściu do lokalu znajdowała się blaszana tablica informacyjna „Urząd Muncypalny”, po 1842 r. „Magistrat Miasta” wraz z godłem państwowym. Wewnątrz kancelarii znajdował się krucyfiks podnoszący godność urzędu i sprawowanej władzy, ze względu na przysięgę burmistrza składaną często w ramach czynności sądowych najniższej instancji³⁵. W centralnym punkcie kancelarii znajdował się zawsze portret panującego, a niekiedy znajdowały się dwa portrety Aleksandra I i Mikołaja I, np. jak to miało miejsce w latach czterdziestych w Łęcznej czy Piaskach. Na ścianach bocznych umieszczona była „karta Jeograficzno–Pocztowo–Przemysłowa Królestwa Polskiego” z 1839 r. Na ścianach znajdowały się też różnego rodzaju drukowane instrukcje i tablice pochodzące od władz Królestwa. Były to m.in. instrukcje o miarach i wagach, w drugiej połowie lat czterdziestych także tabele zamiany miar i wag rosyjskich na polskie, złotych na ruble i odwrotnie, w związku z zaprowadzoną unifikacją monetarną Królestwa Polskiego z Rosją³⁶.

Na podstawie zachowanych w aktach osobowych nielicznych spisów tzw. utensyliów, czyli pomocy biurowych, możemy przedstawić przedmioty naj-

³³ APL, RGL I, sygn. 806, akta osobowe Jana Kasprzyckiego.

³⁴ APL, KWL, sygn. 1728, akta osobowe Wojciecha Staniszewskiego.

³⁵ APL, KWL, sygn. 1685, akta osobowe Onufrego Skrobańskiego.

³⁶ APL, RGL I, sygn. 1095, akta osobowe Józefa Joungi.

częściej stosowane przez burmistrza w codziennej pracy. Najważniejszym atrybutem każdego urzędu municypalnego była pieczęć. W kancelarii znajdowały się dwie pieczęcie, jedna do laku, która była konieczna przy lakowaniu przesyłek wartościowych lub gdy miasto wystawiało oficjalny dokument, drugą używano do papieru „stemplowego”³⁷. Drugim ważnym atrybutem władzy burmistrza, dzięki któremu wywierał on wpływ na mieszkańców, był bęben obciągnięty skórą. Posługiwano się nim przy odczytywaniu ogłoszeń rządowych, ogłaszaniu wyroków sądowych, a także przy jego pomocy alarmowano miasto w wypadku nadciągającej zarazy (np. cholery), pożaru, powodzi, a nawet powiadamiano o nadciągającym nieprzyjacielu w czasie wojny. W większych miastach, jak wynika ze źródeł, bęben zastępowały dzwony kościelne lub specjalnie zakładane w tym celu sygnaturki. W urzędzie znajdowała się też kasa na pieniądze, odpowiednio zabezpieczona żelaznymi sztabami, zamkami i kłódkami. Kasa stanowiła bank dochodów miejskich. Nie zawsze była ona dobrze zabezpieczona, skoro w niektórych miastach znajdowała się ona w złym stanie, W skład realności miejskiej wchodził jeszcze odwach wojskowy, areszt policyjny oraz szopa na „narzędzia ogniowe”. Pod dozorem burmistrza były przedmioty podkreślające władzę policyjną, związane z aresztem, były to „łańcuszki aresztanckie” (kajdanki). Rzadko które miasto prywatne miało wszystkie elementy „realności miejskiej”³⁸.

Czas pracy burmistrza, począwszy od Księstwa Warszawskiego, był określony wewnętrznymi przepisami danego urzędu, oprócz unormowanego ogólnymi instrukcjami czasu pracy, który od początku omawianego okresu uzależniony był od pory roku we wszystkich miastach, zarówno rządowych jak i prywatnych. Czas ten był dodatkowo egzekwowany na podstawie wykonywanej bądź niewykonywanej pracy. Oczywiście w tym drugim wypadku czas ten ulegał znacznemu wydłużeniu. Przeważnie urzędowanie odbywało się w okresie letnim, to jest od kwietnia do września, w ogólnym wymiarze siedmiu godzin dziennie. Czas ten bywał dzielony na dwie tury. Jedna z nich zamykała się w godzinach przedpołudniowych, między 8⁰⁰ a 12⁰⁰, natomiast druga – popołudniowa – trwała od godziny 15⁰⁰ do 18⁰⁰. W okresie zimowym czas pracy ulegał niewielkim przesunięciom i w okresie przedpołudniowym wynosił trzy godziny od 9⁰⁰ do 12⁰⁰, zaś tura popołudniowa przebiegała bez żadnych zmian. Skrócenie czasu przedpołudniowego urzędowania spowo-

³⁷ APL, RGL I, sygn. 57, akta osobowe Piotra Bedlickiego.

³⁸ APL, KWL, sygn. 688, akta osobowe Mikołaja Białskiego.

dowane było zapewne oszczędnością oświetlenia lokalu kancelarii, a także mniejszą ilością załatwianych w tym okresie spraw³⁹.

Na podstawie naszych badań możemy stwierdzić, że urząd burmistrza był obsadzany w miastach prywatnych województwa (guberni) lubelskiego w latach 1815-1867. Przerwy roczne, niewielkie czasowo, występowały w Królestwie Polskim w okresie napięć politycznych. Zakres uprawnień burmistrza był bardzo rozległy, stąd też przy braku do pomocy innych urzędników, z racji oszczędności, rozległe zadania administracyjne, polityczne i skarbowe trudne były do zrealizowania w pełnym ich zakresie. Znaczna część osób przed objęciem stanowiska burmistrza pracowała już wcześniej w administracji lub też miała za sobą lata spędzone w wojsku polskim. Dotyczy to burmistrzów w okresie Królestwa konstytucyjnego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

I. Archiwum Państwowe w Lublinie, Komisja Województwa Lubelskiego

Akta osobowe, sygn.: 655, 690, 733, 742, 811, 823, 833, 891, 893, 916, 917, 920, 987, 991, 992, 1016, 1017, 1048, 1057, 1085, 1090, 1095, 1097, 1102, 1116, 1124, 1133, 1157, 1185, 1186, 1192, 1193, 1212, 1221, 1255, 1276, 1277, 1299, 1300, 1305, 1312, 1329, 1330, 1331, 1334, 1361, 1358, 1372, 1373, 1388, 1389, 1406, 1506, 1507, 1519, 1528, 1546, 1569, 1632, 1633, 1646, 1672, 1715, 1728, 1736, 1754, 1755, 1771, 1774, 1781, 1815, 1861, 1883, 1894, 1899, 1910, 2032.

II. Archiwum Państwowe w Lublinie, Rząd Gubernialny Lubelski I

Akta osobowe, sygn.: 4, 11, 28, 29, 39, 49, 50, 51, 55, 57, 73, 112, 113, 121, 124, 181, 183, 209, 243, 324, 324a, 354, 356, 357, 365, 396, 399, 404, 406, 415, 472, 481, 488, 507, 527, 538, 567, 611, 614, 645, 646, 647, 650, 667, 698, 705, 717, 720, 728, 737, 742, 744, 754, 756, 758, 782, 796, 811, 812, 862, 899, 909, 929, 949, 974, 1044, 1049, 1053, 1058, 1059, 1076, 1101, 1118, 1146, 1159, 1146, 1169, 1181, 1187, 1230, 1234, 1251, 1253, 1262, 1266, 1308, 1315, 1325, 1391, 1420, 1425, 1429, 1435, 1436, 1488, 1490, 1493, 1512, 1519, 1540, 1592, 1617, 1622, 1626, 1639, 1644, 1645, 1655, 1673, 1674, 1678, 1679, 1708, 1732, 1735, 1763, 1771, 1785, 1826, 1878, 1879, 1881, 1883, 1884, 1897, 1917, 1918, 1942, 1950, 1951, 1963, 1964, 1973, 1990, 2018, 2053, 2054, 2066, 2075, 2076, 2098,

³⁹ DPKP, t. I, s. 412; t. II, s. 52.

2104, 2120, 2124, 2123, 2125, 2127, 2153, 2175, 2249, 2260, 2261, 2293, 2302, 2308, 2309, 2310, 2324, 2381.

III. Archiwum Państwowe w Lublinie, Rząd Gubernialny Lubelski II

Akta osobowe, sygn.: 126, 178, 211, 301, 303, 350, 393, 399, 498, 632, 724, 899, 998, 1022, 1182, 1184, 1342, 1446, 1465, 1534, 1573, 1626, 1717, 1754, 1891, 1921, 2002, 2097, 2113, 2150, 2156, 2161.

Źródła drukowane

- B u d z i a r e k Marek, Życie codzienne na prowincji w dobie powstania listopadowego na przykładzie Lublina, „Novum” 10-11(1980), s. 92-116.
Kalendarzyki polityczne Królestwa Polskiego, Warszawa 1812-1865.
L u b o w i e c k i Ignacy, Opis historyczny województwa lubelskiego, Lublin 1824.
L u b o w i e c k i Ignacy, Dziennik Praw Królestwa Polskiego, Warszawa 1815-1867.
R o d e c k i Franciszek, Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego, Warszawa 1830.
Statut Organiczny dla Królestwa Polskiego z dn. 26 II 1832 r., w: Konstytucje Polskie 1791-1921, wyd. M. Handelsman, Warszawa 1922, s. 134-143.
Tabela miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona, t. I-II, Warszawa 1827.
Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z dn. 27 listopada 1815 r., w: Konstytucje Polskie 1791-1921, s. 82-101.
W e y s s e n h o f f Jan, Pamiętnik, Warszawa 1904.

Opracowania

- A s k e n a z y Szymon, Rosja – Polska 1815-1830, Warszawa 1907.
A s k e n a z y Szymon, Łukasiński, t. I, Warszawa 1925.
B e n d e r Ryszard, Reforma czynszowa w Ordynacji Zamojskiej 1833-1864, Lublin 1969.
C h a m e r s k a Halina, Drobną szlachta w Królestwie Polskim (1832-1864), Warszawa 1974.
C h a m e r s k a Halina, Właściciele ziemscy w powiecie hrubieszowskim, w: Społeczeństwo Królestwa Polskiego, t. I, Warszawa 1965, s. 67-97.
Ć w i k Władysław, Zmiana charakteru miasta w XIX wieku: Zamość miastem narodowym, w: Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej, Zamość 1969, s. 219-226.
Ć w i k Władysław, R e d e r Jerzy, Lubelszczyzna – dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz, Lublin 1977.

- D a s z y ń s k a - G o l i ń s k a Zofia, Stosunki ludnościowe województwa lubelskiego 1818-1921, w: Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego, Lublin 1932, s. 129-224.
- D o b r z a ń s k i Jan, Sprawa rozbudowy szkół elementarnych w województwie lubelskim w latach 1833-1840, „Rocznik Lubelski”, 6(1958), s. 147-162.
- D o b r z a ń s k i Jan, Życie umysłowe, szkolnictwo i oświata w pierwszej połowie XIX w., w: Dzieje Lublina, t. I, Lublin 1965, s. 237-241.
- D o b r z a ń s k i Jan, Ostatnie lata szkół pijarskich w Galicji 1772-1784, „Roczniki Humanistyczne”, 4(1953), z. 3, s. 1-25.
- Dzieje Lubelszczyzny, red. Tadeusz Mencel, t. I, Warszawa 1974.
- Dzieje gospodarcze Polski do 1939, red. Benedykt Zientara, Antoni Mączak i Ireneusz Ihnatowicz, Warszawa 1968.
- E i l e Henryk, Ks. Józef jako administrator, Warszawa 1928.
- E i s e n b a c h Artur, Kwestia równouprawnienia Żydów w Królestwie Polskim, Warszawa 1972.
- E i s e n b a c h Artur, Ludność żydowska, w: Przemiany społeczne w Królestwie Polskim 1815-1864, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979.
- G a w r y s i a k o w a Janina, „Cholera Morbus” w 1831 r. w województwie lubelskim (w świetle rejestracji metrykalnej), w: Państwo-Kościół-Niepodległość, red. Jan Skarbek i Jan Ziółek, Lublin 1986, s. 304-322.
- G ą s i o r o w s k a Natalia, Ministrowie Królestwa Kongresowego jako gospodarze Warszawy, Warszawa 1919.
- G r a b o w s k i Władysław, Wpływ wędrowek na skupianie się ludności w Królestwie Kongresowym (1816-1913), Warszawa 1916.
- G r o n i o w s k i Krzysztof, S k o w r o n e k Jerzy, Historia Polski 1795-1914, Warszawa 1985.
- H e r b s t Stanisław, Z a c h w a t o w i c z Jan, Twierdza Zamość, Warszawa 1936.
- Historia państwa i prawa, red. Juliusz Bardach i Monika Senkowska-Gluck, t. III, Warszawa 1981.
- Historia gospodarcza Polski XIX i XX w, red. Irena Kostrowicka, Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski, Warszawa 1984.
- H u b a Władysław, Własność nieruchoma w miastach rządowych w okresie Królestwa Kongresowego (1815-1866). Na przykładzie województwa Płockiego, Warszawa-Poznań 1978.
- Inwentarz Komisji Województwa Lubelskiego (1816-1837) i Rządu Gubernialnego Lubelskiego (1837-1867), Lublin 1954.
- K a c z k o w s k i Jan, Donacje w Królestwie Polskim, Warszawa 1917.
- K a l l a s Marian, Konstytucja Księstwa Warszawskiego, jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką, Toruń 1970.
- K a r b o w i a k Jan, System dydaktyczno-pedagogiczny Komisji Edukacji Narodowej, Warszawa 1905.
- K i e n i e w i c z Stefan, Między ugodą a rewolucją (Andrzej Zamojski w latach 1861-1862), Warszawa 1962.

- K i e n i e w i c z Stefan, Historia Polski 1795-1918, t. III, Warszawa 1984.
- K o b e r d o w a Irena, W. ks. Konstany w Warszawie 1862-1863, Warszawa 1962.
- K o t Stanisław, Historia wychowania. Zarys podręcznikowy, Lwów 1934.
- K r z o s Kazimierz, Z księciem Józefem w Galicji w 1809. Rząd Centralny Obojga Galicji, Warszawa 1967.
- K u c h a r z e w s k i Jan, Epoka paskiewiczowska. Losy oświaty, Warszawa 1914.
- K u k i e ł Marian, Dzieje Polski porozbiorowe 1795-1921, Paryż 1984³.
- L i s i c k i Henryk, Aleksander Wielopolski 1803-1877, Kraków 1878.
- L i t a k Stanisław, Duchowieństwo diecezji lubelskiej w okresie międzypowstaniowym (1835-1864), Społeczeństwo Królestwa Polskiego, t. III, Warszawa 1968, s. 89-164.
- M a j c h r o w i c z Franciszek, Wielka reforma szkolna ks. Stanisława Konarskiego i Komisji Edukacji Narodowej, Lwów-Warszawa 1923.
- M a r c i n k o w s k i Stanisław, Miasta kielecczyzny. Przemiany społeczno-gospodarcze 1815-1869, Warszawa 1980.
- M a r u s z c z a k Henryk, Zmiany w zaludnieniu województwa lubelskiego w latach 1822-1946, „Annales UMCS”, sec. 13, 1949, vol. 4, s. 61-115.
- M a z u r k i e w i c z Jan, Ć w i k Władysław, Własność w miastach Lubelszczyzny doby Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1809-1866), „Annales UMCS”, sec. G, vol. IV, 1957, s. 1-138.
- M a z u r k i e w i c z Jerzy, R e d e r Jerzy, M a z u r k i e w i c z Jan, Miasta prywatne powiatu lubelskiego i ich dziedzice w XIX wieku (do ukazów uwłaszczeniowych), „Annales UMCS”, sec. G, 1(1954), s. 103-197.
- M a z u r k i e w i c z Jan, Likwidacja ustroju miejskiego mniejszych miast w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w okresie przed masową zamianą miast na osady (1807-1864) „Rocznik Lubelski”, 10(1967), s. 211-228.
- M e n c e l Tadeusz, Organizacja i działalność administracji miejskiej w Lublinie w latach 1809-1866, „Rocznik Lubelski”, 4(1961), s. 45-112.
- M e n c e l Tadeusz, Działalność władz cywilnych województwa lubelskiego w okresie powstania listopadowego, „Rocznik Lubelski”, 5(1962), s. 91-146.
- M e n c e l Tadeusz, Stan tymczasowy w województwie lubelskim w latach 1831-1833, w: „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, sec. A, 3-4(1964), s. 74-91.
- M o r a c z e w s k i Adam, Samorząd Warszawy w dobie powstania listopadowego, Warszawa 1934.
- O k o l s k i Antoni, Wykład prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim, t. II, Warszawa 1880.
- O r ł o w s k i Ryszard, Szaflik Józef, Dzieje miasta Łukowa, Lublin 1962.
- Polska narodziny nowoczesnego narodu, red. Tadeusz Łepkowski, Warszawa 1967.
- P t a k Maria, Burmistrzowie miast Ordynacji Zamojskiej w latach 1809-1867, Lublin 1990 (mps KUL).
- R o s t o c k i Władysław, Korpus w gęsie pióro uzbrojony, Warszawa 1972.

- R o s t o c k i Władysław, Postawa polityczna komisarzy obwodowych w 1830-1831 r., *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, red. Witold Kula, t. III, Warszawa 1968, s. 7-36.
- R o s s e t Edward, Proces starzenia się ludności, *Studia demograficzne*, Warszawa 1959.
- R z e p n i e w s k a Danuta, Imigracja do Warszawy. Osiedleńcy spoza Królestwa, *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego*, t. I, Warszawa 1965, s. 144-150.
- R y c h l i k o w a Irena, *Ziemiaństwo polskie 1789-1864, Zróżnicowanie społeczne*, Warszawa 1983.
- S k a r b e k Jan, Żydzi województwa lubelskiego podczas powstania listopadowego, „*Biuletyn Żydowski Instytutu Historycznego*” 1975, nr 1/93, s. 65-67.
- S k a r b e k Jan, Straty materialne w czasie powstania listopadowego w województwie lubelskim (1831-1832) „*Roczniki Humanistyczne*”, 21(1978), z. 2, s. 327-343.
- S o b o c i ń s k i Władysław, *Studia z dziejów miast Królestwa Polskiego w XIX w. (1866-1869)*, w: *Kościół – Państwo – Niepodległość*, red. Jan Skarbek i Jan Ziółek, Lublin 1980, s. 287-308.
- S t ę p n i k Antoni, Szkoły pijarskie w Polsce, „*Nasza Przeszłość*”, 15(1962), s. 313-315.
- S z c z e r b a t o w A[leksander] *Rządy Paskiewicza w Królestwie Polskim (1832-1847)*, Warszawa 1900.
- T e r l e c k i Józef, *Materiały źródłowe do dziejów powstania styczniowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie*, „*Archeion*”, 40(1964), s. 43-55.
- T e r l e c k i Władysław, *Mennica warszawska 1765-1965*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1970.
- T r z e b i ń s k i Władysław, *B o r k i e w i c z Adam, Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815-1918*, Warszawa 1956.
- W a t u s i ń s k i Władysław, *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studia statystyczne*, Warszawa 1930.
- W i ę c k o w s k a Helena, *Opozycja liberalna w Królestwie Kongresowym 1815-1830*, Warszawa 1925.
- W i e r c i e ń s k i Henryk, *Ruch ludności na terytorium dzisiejszej guberni lubelskiej 1818-1906* „*Ekonomista*” E. 7(1907), t. II, s. 356-369.
- W i e r c i e ń s k i Henryk, *Opis statystyczny guberni lubelskiej*, Warszawa 1901.
- Z a k r z e w s k a - D u b a s o w a Maria, *Źródła archiwalne do dziejów walk o wyzwolenie narodowe i społeczne na Lubelszczyźnie w XIX-XX w.*, „*Archeion*”, 24(1955), s. 212-214.

MAYORS OF PRIVATE TOWNS IN THE LUBLIN PROVINCE (GUBERNIYA)
IN THE YEARS 1815-1867

S u m m a r y

The work is based on archival materials produced by the local Government offices in the Lublin Province (Guberniya), kept in the State Registers in Lublin. They are personal records of the Mayors. Three Register sets were searched (the Commission of the Lublin Province 1816-1837, the Government of the Lublin Guberniya I 1837-1866, and the Government of the Lublin Guberniya 1867-1918) that are inherited from the State Administration offices.

The group of officials called "Mayors of private towns in the Lublin Province (Guberniya) in the years 1815-1867" was constituted by 225 people altogether. In the administration hierarchy the mayor was a town official subjected to the district (*obwód*) Commissary, and when the districts were cancelled in 1842 – to the head of the *powiat* (the smallest administrative division). Each clerk who wanted to hold the office, had to pass the examination run by the Provincial Commission. On the basis of the mayors' personal records we can state that only 10% of them passed the exam required by the law, although the system of examinations was binding up to 1859.

The range of the mayor's competences was very broad and concerned three main fields: administration, police and the fiscal matters. We also find that he very often fulfilled the functions of the trade controller. On the basis of source materials we can state that apart from the period 1815-1822 there are no longer pauses or vacancies in the office of the mayor in private towns in the Lublin Province (Guberniya).

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: burmistrz, województwo lubelskie, gubernia lubelska, miasta, miasta prywatne.

Key words: mayor, Lublin Province, Lublin Guberniya, towns, private towns.